

Дженджеро Оксана

<https://orcid.org/0000-0002-9448-9999>
Researcher ID GPX-3297-2022

Кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри підвищення кваліфікації працівників пробації
Інституту професійного розвитку,
Пенітенціарна академія України
(Чернігів, Україна) E-mail: odzhen@gmail.com

Щербина Наталія

<https://orcid.org/0009-0002-5573-0505>
Researcher ID KNU-4191-2024

Кандидат історичних наук,
доцент кафедри педагогіки та професійної етики
гуманітарного факультету (денної та заочної форми навчання),
Пенітенціарна академія України
(Чернігів, Україна) E-mail: natalboyko@gmail.com

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ НАУКОВОГО МОВЛЕННЯ В ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Метою дослідження є аналіз теоретичних засад і практичних кейсів формування культури наукового мовлення у різних категорії фахівців Державної кримінально-виконавчої служби України. Актуальність теми зумовлена потребою підвищення рівня професійної компетентності персоналу ДКВС України, адже якісна комунікація та науково обґрунтоване мислення є важливими чинниками ефективності службової діяльності.

Методологія. У роботі застосовано нелінійну методологію пізнання, що уможливорює розгляд культури наукового мовлення як відкритої, динамічної й складноорганізованої структури. Використано емпіричні методи педагогічного спостереження та самоаналізу, а також діяльнісний підхід у плануванні та організації освітнього процесу. Особливу увагу приділено виявленню труднощів у формуванні культури наукового мовлення та визначенню потреби в оновленні підходів до навчання персоналу у сучасних умовах.

Наукова новизна. У представленому дослідженні вперше актуалізовано проблему формування культури наукового мовлення саме в контексті професійної діяльності персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України. Виокремлено ключові компоненти культури поведінки (комунікативний, пізнавальний, поведінковий, ціннісний та праксеологічний), які безпосередньо впливають на якість наукової комунікації та професійного становлення. Запропоновано практичні кейси та методичні рекомендації щодо розвитку точності, логічності й доречності наукового мовлення, а також систематизовано типові мовні помилки, що виникають у службовій та освітній діяльності.

Висновки. Формування культури наукового мовлення є вагомим складовим професійної компетентності здобувачів вищої освіти та персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України. Практичні результати дослідження доводять ефективність діяльнісного підходу в навчанні та підвищенні кваліфікації, що сприяє формуванню академічної доброчесності та підвищенню рівня професійної комунікації. Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні інтегрованих програм розвитку культури наукового мовлення та вдосконаленні методик підготовки персоналу правоохоронних органів.

Ключові слова: наукове мовлення; культура наукового мовлення; професійна компетентність; Державна кримінально-виконавча служба України; культура поведінки.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та/або практичними завданнями. На перший погляд, наукове мовлення може стосуватися винятково наукової діяльності. Проте насправді сфера його використання значно ширша і є важливим складником діяльності різних галузей професійної діяльності, зокрема це стосується і Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України). Відтак цілком закономірно, що формування наукового мовлення відбувається з перших курсів навчання майбутніх пенітенціаріїв, а також посідає чільне місце в професійному розвитку персоналу ДКВС України, зокрема на курсах підвищення кваліфікації в Інституті професійного розвитку Пенітенціарної академії України.

Аналіз основних досліджень і публікацій з порушеної проблеми. Питання формування культури наукового мовлення у службовій діяльності досліджували В. Діденко [2], С.А. Бронікова, Т.Д. Єгорова, З.Ф. Кудрявцева, О.П. Левченко, Р.І. Ленда, І.М. Плотницька, Н.Г. Попович, О.А. Соколова [5], Я.М. Раєвська, О.Л. Туриніна, І.С. Клименко [6]. Зв'язку мови й мислення, пошуку теоретичного підґрунтя наукового мовлення присвячені дослідження І.М. Шевченко [1].

Метою статті є аналіз теорії й практичних кейсів формування культури наукового мовлення в різних категорій фахівців ДКВС України.

Висвітлення процедури теоретико-методологічного та/або експериментального дослідження із зазначенням методів дослідження. Дослідження ґрунтується на емпіричних методах педагогічного спостереження та самоаналізу. Також використовувався діяльнісний підхід під час планування та безпосередньої організації освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Одним з перших завдань для здобувачів вищої освіти, які лише розпочинають навчання на цьому освітньому рівні, є формування культури поведінки під час наукової діяльності. На думку дослідників, культура поведінки здобувачів вищої освіти передбачає компоненти:

- комунікативний, який вбирає в себе усі різноманітні види комунікацій та застосування їх у різних обставинах діяльності та культури спілкування;
- пізнавальний, що передбачає засвоєння певного кола знань про навколишню дійсність;
- поведінковий, який є широкою галуззю дій, яку освоює фахівець певної галузі у вигляді навичок у різних видах діяльності;
- ціннісний, оскільки здобувачі вищої освіти повинні не тільки усвідомлювати, розуміти речі, різні соціальні явища та їх значення, але й засвоїти їх, зробити цінними особисто для себе;
- праксеологічний, що передбачає практичну реалізацію знань, умінь, навичок [3, 63].

Погоджуємось з таким підходом: у роботі зі здобувачами вищої освіти на початкових етапах їх становлення як студентів чи курсантів важливо враховувати багатокомпонентність базових цінностей і вмінь. У Пенітенціарній академії України, яка здійснює підготовку як майбутнього персоналу, так і підвищення кваліфікації тих, хто вже працює в ДКВС України, приділяється значна увага професійному розвитку. Зокрема, це стосується й одного з ключових показників компетентності здобувачів вищої освіти й слухачів курсів – культури їхнього професійного мовлення.

У мовознавстві науковий стиль розглядають як функціональний різновид літературної мови, що обслуговує різні галузі науки, виробництва, освіти та слугує для створення спеціалізованих наукових текстів. Сферою функціонування наукового стилю є переважно писемне мовлення, однак зростання значення наукових контактів, зокрема під час організації й проведення конференцій, симпозіумів, семінарів, підвищує увагу й до усного наукового мовлення. Основними загальними екстралінгвістичними ознаками наукового стилю є абстрагованість, стислість, узагальненість, діалогічність, логічність, об'єктивність викладу, ясність, смислова точність, однозначність, інформативна насиченість [2, 5–6].

Увагу студентів, курсантів і слухачів курсів звертаємо на те, що до власне наукового стилю зараховують також його різновиди: науково-інформативний (науково-реферативний) – це тексти рефератів, анотацій, рецензій, відгуків, оглядів, резюме; науково-довідковий (довідково-енциклопедичний) – ним укладають словники, енциклопедії, довідники, каталоги; науково-технічний (виробничо-технічний) – мова інструкцій, патентів, авторських свідоцтв, доповідних записок, службових листів, промислової реклами; науково-діловий – тексти наукових звітів, довідок про впровадження результатів досліджень, угод про наукову співпрацю [2].

Практична робота з формування й розвитку культури наукового мовлення відбувається на заняттях з дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» для здобувачів вищої освіти Пенітенціарної академії України, а також на курсах підвищення кваліфікації персоналу ДКВС України в межах тем «Культура усного професійного мовлення персоналу ДКВС України», «Ділові папери як основний вид писемного професійного мовлення персоналу ДКВС України».

Особливу увагу приділяємо таким ознакам культури наукового мовлення, як точність, логічність, доречність.

1. **ТОЧНІСТЬ.** Увагу здобувачів звертаємо на те, що в наукових текстах заборонено використовувати поняття невизначеного змісту, нечіткі або неточні терміни. Мова наукової роботи повинна відповідати нормативним вимогам щодо вживання лексичних засобів. Розглядаємо, зокрема, типові мовні недоліки наукових текстів.

1. Неправильне вживання слів, що й спричиняє лексичні порушення. На наш погляд, більшість помилок пов'язана з калькуванням виразів з російської мови: звідки витікає (правильно: звідки випливає), в кінці кінців (правильно: зрештою), вияснити (правильно: з'ясувати), тези (правильно: тези), примінити (правильно: застосувати), установка (правильно: настанова), насамкінець (правильно: отже) тощо.

2. *Невдалий вибір синоніма.* Синонімія в науковому мовленні уможливує уточнення, деталізацію наукових положень, розкриття властивостей та різних характерних ознак предметів і явищ дійсності. Водночас використовувати синонімію потрібно обережно й обґрунтовано, щоби запобігти знеціненню чи спотворенню змісту тексту, спричиненню двозначності.

Також термінологічна «синонімія» може призвести до звуження чи розширення змісту, розмивання правових меж:

- уживання «в'язень», ув'язнений» замість «засуджений», виключає тих, хто перебуває під наглядом пробації;

- використання терміна «покарання» як синоніма до будь-якого впливу на особу може призвести до юридичної помилки, адже «примусове лікування» і «покарання» не є взаємозамінними термінами;

- «ресоціалізація» і «виправлення» не є абсолютними синонімами, бо виправлення – це внутрішні зміни в особистості (моральний аспект), а ресоціалізація – це відновлення соціальних зв'язків та адаптація до життя в громаді (соціальний аспект).

Як зі здобувачами вищої освіти, так і з персоналом ДКВС України на курсах підвищення кваліфікації опрацьовуємо такий матеріал.

НЕПРАВИЛЬНО	ПРАВИЛЬНО	КОМЕНТАР
Даний принцип передбачає	Цей (зазначений, розглядуваний) принцип передбачає	«той, якого дали / одержаний»
Невірно визначені умови	Неправильно / хибно / помилково визначені умови	«Вірно» означає «віддано»
Виконує слідуючі / наступні функції	Виконує такі функції	В українській мові уникають активних дієприкметників на -уч-, -юч- / значення слова «наступні» унеможливує вживання перед переліком
Мотивація виступає рушійною силою	Мотивація є рушійною силою	Дієслово «виступати» у значенні «бути чимось» є стилістично невдалим для наукового викладу
Зустрічаємо різні тлумачення	Наявні різні тлумачення	Можна також «науковці пропонують»
Існуюча законодавча база	Чинна законодавча база	В українській мові уникають активних дієприкметників на -уч-, -юч-
Експеримент включає три етапи	Експеримент передбачає три етапи	Для опису структури наукового процесу доречніше вживати «охоплює» або «складається з»
Ряд негативних тенденцій	Низка негативних тенденцій	Слово «ряд» доречне для предметів у ліній
Підняти питання про звільнення	Порушити питання про звільнення	«Підняти» можна фізичний об'єкт
На протязі терміну відбування покарання	Протягом терміну відбування покарання	Слово «протяг» у першому випадку означає рух повітря в приміщенні
Рахувати за необхідне проведення бесіди	Вважати за необхідне проведення бесіди	«Рахувати» можна гроші або цифри

3. *Нерозрізнення слів-паронімів* також є досить поширеною помилкою, пов'язаною із недотриманням точності в наукових текстах. Тому в практичній діяльності та наукових розвідках персоналу ДКВС України особливої ваги набуває розрізнення паронімів, що мають

термінологічне значення. Наприклад, сплутування значень слів «напря́м» і «напрямо́к». Якщо мова про ідейну спрямованість, шлях розвитку, уживають слово «напря́м» (наприклад, *напря́м реформування системи пробації*). Щодо фізичного руху використовують слово «напрямо́к» (наприклад, *напрямо́к руху засуджених територією установи*). Не варто плутати й слова «запитання» і «питання». Запитання – це словесне звернення, яке потребує відповіді. Якщо йдеться про якусь проблему, справу, що потребує розв'язання або вивчення – уживаємо термін «питання» (*питання ресоціалізації, питання дотримання прав людини*). Часто спостерігаємо ненормативне вживання слів «особистий» і «особовий». «Особистий» стосується приватної сфери людини (*особисті речі, особиста гігієна*), тоді як «особовий» маркує офіційний статус у межах служби чи обліку (*особовий склад установи, особова справа засудженого*). Сплутування цих понять у юридичних документах свідчить про низький рівень термінологічної культури. Аналогічна ситуація виникає із паронімами «громадський» і «громадянський». У контексті виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, слід уживати термін «громадські роботи», оскільки вони виконуються на користь громади. Натомість слово «громадянський» характеризує правовий статус особи в державі (*громадянська позиція, громадянське суспільство*). Важливо розрізняти «дільницю» як адміністративну одиницю чи підрозділ (*дільниця соціальної реабілітації*) та «ділянку» як територіальну одиницю або окрему сферу роботи (*земельна ділянка установи*).

2. ЛОГІЧНІСТЬ. Ще однією важливою компонентою культури наукового мовлення є його логічність, що «виявляється в послідовності висловлювання, його доказовості й аргументованості, побудові мовлення відповідно до законів логіки зі збереженням відношень і зв'язків реальної дійсності» [2, 52]. Дотримання законів логіки уможливорює запобігання невизначеності, неконкретності оцінок, неточності у формулюваннях, висновках.

Логічність передбачає такий спосіб викладу у науковому тексті, за якого кожний наступний розділ органічно пов'язується із попереднім, а висловлена думка або теза в подальшому викладі конкретизується, доповнюється, поглиблюється, що в цілому значно покращує бачення тексту. Забезпечити логічні зв'язки допомагають спеціальні функціонально-синтаксичні засоби, які забезпечують різні логічні зв'язки між реченнями чи текстовими фрагментами: послідовність розвитку думки (*спочатку, насамперед, потім, по-перше, по-друге, отже*), заперечення (*проте, тимчасом, але, тоді як, однак, аж ніяк*), причинно-наслідкові відношення (*таким чином, тому, завдяки цьому, відповідно до цього, унаслідок цього, крім цього, до того ж*), перехід від однієї думки до іншої, рубрикації тексту (*перш ніж перейти до..., звернімося до..., розглянемо, зупинимося на..., розглянувши..., перейдемо до..., важливо зупинитися на..., доцільно розглянути...*), результат, висновок (*отже, все сказане дає змогу зробити висновок, підсумовуючи, зазначимо...*).

Займенники, прикметники, дієприкметники (*цей, той, такий, названий, указаний*), а також повтори ключових слів у тексті, однорідні члени речення із узагальнювальним словом, вставні слова і словосполучення, що увиразнюють логіку мислення і послідовність викладу, прямий порядок слів у реченні – усе це також є ефективними засобами логічного зв'язку в текстах наукового спрямування [4].

3. ДОРЕЧНІСТЬ. Доречність і недоречність наукового мовлення виявляється в контексті, у конкретній мовленнєвій ситуації. Доречне мовлення ґрунтується на нормативності, етичних та естетичних комунікативних якостях усного й писемного висловлювання, однаково стосується діалогічної і монологічної форм. Чинниками доречного мовлення є врахування конкретних умов і мети висловлювання, адресата мовлення, психологічного стану учасників спілкування, їх загальної і спеціальної підготовки, віку, статі тощо.

Найчастіше йдеться про використання розмовної лексики в науковому викладі, наприклад: «в установах виконання покарань є *купа* проблем». Таке формулювання не відповідає нормам академічного письма через стилістичну зниженість і семантичну нечіткість. Рекомендуємо вживати «в установах виконання покарань *багато* проблем», тобто нейтральні й точні конструкції. Крім того, поширеною є надмірна категоричність суджень без належної доказової бази. Таке формулювання, як «*очевидно, що причиною конфліктів є неефективна робота персоналу*», варто пом'якшувати мовними маркерами об'єктивності: «*результати дослідження дають підстави припустити, що одним із чинників конфліктів може бути недостатня ефективність окремих управлінських практик*».

Окрім безпосередньо мовної підготовки, культурі наукового мовлення присвячено окремі розділи навчальної дисципліни «*Основи наукових досліджень та академічної доброчесності*».

Уже з перших занять з цієї навчальної дисципліни наголошуємо на необхідності формування культури наукового мовлення. Так, здобувачі вищої освіти мають давати усні рецензії на

відповіді одне одному, що збагачує їхні мовознавчі знання наукової термінології, формує атмосферу доброзичливості, яка є обов'язковою в рецензуванні, розвиває критичне мислення. Важливим компонентом семінарських і практичних заняттях є дискусії, які організують самі здобувачі вищої освіти. Правильно сформульоване запитання і правильна відповідь не лише за змістом, а й за стилістикою, на нашу думку, сприяють розвитку комунікативних компетентностей.

Під час вивчення цього курсу вагоме місце належить залучення здобувачів вищої освіти до практичної діяльності в науковій сфері. Окрім безпосереднього ознайомлення зі стилістикою наукового мовлення, здобувачі вищої освіти відпрацьовують практичні кейси його використання. Це відбувається під час проведення наукових конференцій різних рівнів (починаючи від мініконференцій в межах академічних груп), участі в міжвузівських конференціях, а також написання дослідницьких робіт (тез конференцій, наукових доповідей, рефератів та наукових робіт). Залучення здобувачів вищої освіти до участі в наукових конференціях також потребує значної підготовки з певної тематики. Також важливе значення має самопрезентація, уміння виступати перед аудиторією, відповідати на запитання інших учасників та ставити свої.

Висновки з дослідження і перспективи подальших наукових розвідок. Підсумувавши вищезазначене, можна зробити такі висновки. Формування культури наукового мовлення є вагомою складовою професійної компетентності здобувачів вищої освіти та персоналу ДКВС України. Багатокомпонентність культури поведінки, зокрема комунікативний, пізнавальний, поведінковий, ціннісний та праксеологічний аспекти, безпосередньо впливає на якість наукової діяльності та професійного становлення. Практичні кейси, реалізовані в освітньому процесі Пенітенціарної академії України, підтверджують ефективність діяльнісного підходу у формуванні навичок точності, логічності та доречності наукового мовлення. Практична значущість визначається можливістю використання практичної частини представленої статті в процесі підготовки та підвищення кваліфікації персоналу ДКВС України. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розроблення сучасних кейсів для використання під час вивчення курсів «Основ наукових досліджень та академічної доброчесності», «Українська мова за професійним спрямуванням».

References

1. Зв'язок мовлення і мислення: пошук теоретичного підґрунтя пропедевтики наукового мовлення. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2024. №3. URL: <https://otr.ioid.gov.ua/ojs/index.php/otr/article/view/167> (дата звернення: 01.04.2026).
Zviazok movlennia i myshlennia: poshuk teoretychnoho pidhruntia propedevtyky naukovooho movlennia [Connection between Speech and Thinking: Searching for the Theoretical Basis of the Propedeutics of Scientific Speech]. (2024). *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti – Education and Development of Gifted Personality*, 3. <https://otr.ioid.gov.ua/ojs/index.php/otr/article/view/167> [in Ukrainian].
2. Культура наукового мовлення: навчальний посібник / О.В. Діденко та ін. Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2019. 248 с.
Didenko, O. V., et al. (2019). *Kultura naukovooho movlennia: navchalnyi posibnyk* [Culture of Scientific Speech: a Study Guide]. NADPSU Publishing House. 248. [in Ukrainian].
3. Курбай В.В. Формування культури поведінки студентів в умовах педагогічного інституту. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2012. № 8. С. 62–67.
Kurbai, V. V. (2012). *Formuvannia kultury povedinky studentiv v umovakh pedahohichnoho instytutu* [Formation of the Culture of Behavior of Students in the Conditions of a Pedagogical Institute]. *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky – Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka Volyn National University*, 8, 62–67. [in Ukrainian].
4. Методичні матеріали щодо мовних особливостей написання наукових статей в Україні та за її межами. Дніпро: Дніпровський гуманітарний університет. 2021. 39 с. URL: <https://surl.li/vvgvfg> (дата звернення: 01.04.2026).
Metodychni materialy shchodo movnykh osoblyvostei napysannia naukovykh statei v Ukraini ta za yii mezhamy [Methodological Materials on the Linguistic Peculiarities of Writing Scientific Articles in Ukraine and Abroad]. (2021). Dnipro Humanitarian University. 39. Retrieved from <https://surl.li/vvgvfg> [in Ukrainian].
5. Основи наукового мовлення: навчальний посібник: / С.А. Бронікова та ін.; за ред. І. М. Плотницької, Р. І. Ленди. Київ: Вид-во «Центр учбової літератури». 2022. 252 с. URL: <https://surl.li/vwdkgr> (дата звернення: 01.04.2026).

Bronikova, S. A., et al. (2022). *Osnovy naukovooho movlennia: navchalnyi posibnyk [Fundamentals of Scientific Speech: a Study Guide]* (I.M. Plotnytska & R.I. Lenda, Eds.). Tsentr uchbovoi literatury. 252. Retrieved from <https://surl.li/wvdkgp> [in Ukrainian].

6. Раєвська Я. М., Туриніна О. Л., Клименко І. С. та ін. Методичні рекомендації щодо підготовки, написання та захисту наукових робіт. Київ: МАУП, 2023. URL: <https://surl.li/owgbga> (дата звернення: 01.04.2026).

Raievska, Ya. M., Turynina, O. L., Klymenko, I. S., et al. (2023). *Metodychni rekomendatsii shchodo pidhotovky, napysannia ta zakhystu naukovykh robit [Methodological Recommendations for the Preparation, Writing, and Defense of Scientific Works]*. MAUP. Retrieved from <https://surl.li/owgbga> [in Ukrainian].

Dzhendzhero Oksana

<https://orcid.org/0000-0002-9448-9999>

PhD in Education, Associate Professor,
Associate Professor at the Department
for the Professional Development of Probation
Officers of the Institute of Professional Development,
Penitentiary Academy of Ukraine
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: odzhen@gmail.com

Shcherbyna Nataliia

<https://orcid.org/0009-0002-5573-0505>

Researcher ID: KHU-4191-2024

PhD in Historical Sciences, Associate Professor at the
Department of Pedagogy and Professional Ethics,
Faculty of Humanities (full-time and part-time education),
Penitentiary Academy of Ukraine
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: natalboyko@gmail.com

FORMATION OF A CULTURE OF SCIENTIFIC SPEECH AMONG THE STAFF OF THE STATE PENITENTIARY SERVICE OF UKRAINE

The purpose of the article is to analyse the theoretical foundations and practical cases of forming the culture of scientific speech among various categories of specialists of the State Criminal-Executive Service of Ukraine. The relevance of the topic is determined by the need to enhance the professional competence of SCES personnel, as high-quality communication and scientifically grounded thinking are essential to effective professional activity.

Methodology. The study applies a nonlinear cognitive methodology, enabling it to consider the culture of scientific speech as an open, dynamic, and complex structure. Empirical methods of pedagogical observation and self-analysis were used, along with an activity-based approach to planning and organizing the educational process. Particular attention was paid to identifying difficulties in the formation of scientific speech culture and determining the need to update approaches to personnel training under modern conditions.

Scientific novelty. For the first time, the problem of forming the culture of scientific speech has been actualized in the context of the professional activity of SCES personnel. The key components of behavioral culture (communicative, cognitive, behavioural, axiological, and praxeological) that directly influence the quality of scientific communication and professional development have been identified. Practical cases and methodological recommendations for developing accuracy, logical consistency, and appropriateness of scientific speech are proposed, as well as a systematization of typical linguistic errors arising in professional and educational activities.

Conclusions. The formation of scientific speech culture is an important component of the professional competence of higher education students and SCES personnel. The study's practical results demonstrate the effectiveness of the activity-based approach in training and professional development, contributing to the development of academic integrity and the improvement of professional communication. Prospects for further research include the development of integrated programs to advance scientific speech culture and improve training methods for law enforcement personnel.

Keywords: scientific speech; culture of scientific speech; professional competence; SCES of Ukraine; behavioural culture.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2026

Рецензент: доктор філологічних наук, професор **Олексій Борисов**